

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Teritoriální studia

Bakalářská práce

2024

Tereza Štolová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Teritoriální studia

**Právní a socioekonomické aspekty integrace etnických
Němců v Rakousku v letech 1945-1955**

Bakalářská práce

Autorka práce: Tereza Štolová

Studijní program: Teritoriální studia

Vedoucí práce: Mgr. Ondřej Klípa, Ph.D.

Rok obhajoby: 2024

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne 29. dubna 2024

Tereza Štolová

Bibliografický záznam

ŠTOLOVÁ, Tereza. *Právní a socioekonomické aspekty integrace etnických Němců v Rakousku v letech 1945-1955*. Praha, 2024. 34 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí práce Mgr. Ondřej Klípa, Ph.D.

Rozsah práce: 57 314 znaků

Abstrakt

Bakalářská práce se zaměřuje na právní a socioekonomické aspekty integrace etnických Němců v Rakousku v letech 1945-1955. Metodologie této práce spočívala v kompilaci dostupných sekundárních pramenů, včetně historických studií, akademických článků, knih a dokumentů týkajících se integrace etnických Němců v Rakousku v letech 1945-1955. Cílem práce je zodpovědět, jakým způsobem byla nuceně vysídlená skupina etnických Němců ze střední a východní Evropy integrována do právního systému Rakouska a jeho socioekonomické sféry. Etničtí Němci nebyli v prvních poválečných letech zahrnuti do mezinárodního práva a ochrany uprchlíků v žádné z organizací, které tuto problematiku řešily, a tak byla veškerá integrace této skupiny ponechaná na rakouské vládě. Rakousko se však začalo identifikovat jako první oběť nacistického Německa, což zbavilo vládu právních a finančních závazků vůči nuceně vysídleným etnickým Němcům. Rakouská vláda se otázce integrace etnických Němců začala zabývat v roce 1950. Prvním impulsem bylo vytvoření poradního sboru pro otázky uprchlíků u Ministerstva vnitra v srpnu 1950. Prvotní dohody sboru posloužily jako základ ke zlepšení sociálních a ekonomických podmínek v životech etnických Němců. V socioekonomické sféře čelila skupina v prvních letech velké diskriminaci, byla jim omezená mobilita, a i přes nedostatek pracovní síly měli potíže při hledání práce. Konečné řešení v otázce integrace přišlo v roce 1955, kdy Rakousko ratifikovalo Ženevské úmluvy o uprchlících a zavázalo se tak k ochraně a integraci uprchlíků.

Abstract

The bachelor thesis focuses on the legal and socio-economic aspects of the integration of ethnic Germans in Austria during the years 1945-1955. The methodology of this work involved compiling available secondary sources, including historical studies, academic articles, books, and documents related to the integration of ethnic Germans in Austria during the aforementioned period. The thesis aims to answer how the displaced group of ethnic Germans from Central and Eastern Europe was integrated into Austria's legal system and its socio-economic sphere. Ethnic Germans were not included in international law and refugee protection in the early post-war years by any of the organizations addressing these issues, leaving all integration efforts to the Austrian government. However, Austria began to identify itself as the first victim of Nazi Germany, relieving the government of legal and financial obligations towards displaced ethnic Germans. The Austrian government began addressing the issue of integrating ethnic Germans in 1950. The first impulse was the establishment of an advisory board for refugee issues at the Ministry of the Interior in August 1950. The initial agreements of the board served as a basis for improving the social and economic conditions in the lives of ethnic Germans. In the socio-economic sphere, the group faced significant discrimination in the early years, with limited mobility and difficulties in finding employment despite labor shortages. The solution to the integration issue came in 1955 when Austria ratified the Geneva Conventions relating to the status of refugees, committing to the protection and integration of refugees.

Klíčová slova

Rakousko, poválečná léta, etničtí Němci, vysídlení, integrace, odsun, 1945-1955, Spojenci

Keywords

Austria, post-war years, ethnic Germans, displaced persons, integration, expulsion, 1945-1955, Allies

Title

The legal and socio-economic aspects of the integration of ethnic Germans in Austria in the years 1945-1955

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Ondřeji Klípovi, Ph.D. za trpělivé vedení práce a cenné konzultace a rady. Poděkování patří také PhDr. Davidu Emlerovi, Ph.D. za cenné rady a připomínky během bakalářského semináře. A v neposlední řadě bych také ráda poděkovala Sudetoněmeckému krajanskému sdružení ve Vídni za pomoc při hledání zdrojů a za ochotu.

Obsah

1. Úvod.....	8
2. Právní aspekty integrace.....	14
Mezinárodní pomoc a ochrana?	15
Naturalizace.....	17
Politika integrace etnických Němců.....	20
3. Socioekonomické aspekty integrace	24
Bytová krize aneb život v táborech	26
Sociální postavení v rakouské společnosti	31
4. Závěr.....	33
Summary	35
Seznam použité literatury	37
Knihy	37
Studie v odborných časopisech a sbornících	38
Internetové zdroje.....	38

1. Úvod

V mé bakalářské práci, která nese název *Právní a socioekonomické aspekty integrace etnických Němců v Rakousku v letech 1945-1955*, se budu zabývat procesem právní a socioekonomické integrace nuceně vysídlených Němců na rakouském území. Téma jsem si vybrala zejména kvůli mému zájmu o soudobé rakouské dějiny a odsun Němců ze střední a východní Evropy. Metodologie této práce spočívala v kompilaci dostupných sekundárních pramenů, včetně historických studií, akademických článků, knih a dokumentů týkajících se integrace etnických Němců v Rakousku v letech 1945-1955. Čím hlouběji jsem se zabývala tímto tématem a hledala informace, tím více jsem si uvědomovala, jak složitý a časově náročný proces bylo integrování této skupiny lidí do Rakouska, i přes to, že etnicky byla tato skupina německá. A tomu se věnuje i moje výzkumná otázka, která si klade za cíl zodpovědět, jakým způsobem byli etničtí Němci integrováni do právního systému Rakouska a jeho socioekonomické sféry. Rozhodnutí, které mě vedlo zkoumat právní a socioekonomické aspekty integrace etnických Němců do rakouského prostředí bylo uvědomění, že právě tyto rozměry byly klíčovými faktory, které ovlivňovaly jejich životy v novém prostředí.

Text je rozložen do dvou hlavních kapitol. První kapitola se věnuje právnímu procesu integrace. Začátek kapitoly uvádí do širšího kontextu, co se právního postavení vysídlených osob v Rakousku týče. Následuje podkapitola, která vysvětluje roli mezinárodních organizací v rámci vysídlených osob a uprchlíků a jaký měly dopad na jejich právní status. A dále už popisují proces naturalizace a rozdíly mezi jednotlivými skupinami v rámci etnických Němců. V závěru kapitoly se věnují politice integrace etnických Němců, kde jsou popsány činnosti rakouské vlády a jakým způsobem problematiku práv etnických Němců řešili právě oni.

Druhá hlavní kapitola se věnuje socioekonomické integraci etnických Němců do Rakouska. V první části popisují problém v zaměstnání a diskriminaci, které museli etničtí Němci při hledání práce čelit. V této části se dále zaměřují na otázku bydlení, zejména v kontextu uprchlických a barákových táborů. Citace popisují i jaké to bylo žít v takovýchto táborech. Závěrem i shrnují sociální status etnických Němců v rakouské společnosti a jaký na něj měly vliv například politické strany.

Existuje mnoho odborné literatury, která se věnuje vysídlení a následnému integrování vysídlené německé menšiny do Německa – jak Východního, tak Západního. Problematika

integrace etnických Němců do Rakouska ale není tak detailně prozkoumaná, i přesto, že zhruba 300.000 z nich zůstalo po válce žít v Rakousku. Proto i většina zdrojů, ze kterých jsem čerpala je německojazyčná nebo anglickojazyčná.

U většiny mých použitých zdrojů, jsem se setkala s tím, že autoři citovali dvě knížky. První z nich je studie od Tonyho Radspielera *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1954* (Etnicky němečtí uprchlíci v Rakousku v letech 1945-1954), ze které primárně čerpám i já. Studie popisuje etnické německé uprchlíky a jejich situaci v Rakousku do roku 1954. Zabývá se historickým kontextem, statistickými a demografickými aspekty, legálním statutem, ekonomickým statutem, sociálnímu postavení a politickým a psychologickým statutem. I přesto, že studie je z poloviny padesátých let minulého století, stále se používá jako stavební kámen pro většinu, kteří se rozhodnou tomuto tématu věnovat. Druhým velmi citovaným zdrojem je kniha *Verfolgt, verjagt, vertrieben. Flüchtlinge in Österreich 1945-1984* (Perzekuovaní, vyhnaní, vystěhovaní. Uprchlíci v Rakousku 1945-1984) od Eduarda Stanka. Ta je bohužel velmi těžce dostupná, a proto jsem z ní nemohla čerpat.

Další dvě hlavní knihy, ze kterých čerpám jsou ze série *Vom Rechtlosen zum Gleichberechtigten* (Od bezprávného k rovnoprávnému) od politika Erwina Machunze, který byl poslancem v Národní radě v letech 1949–1970. Tudiž právě v době, kdy se problematika integrace vysídlených etnických Němců v Rakousku začala aktivně řešit. Konkrétně používám první a třetí knihu ze série. Knihy se zabírají politickým procesem zavádění nařízení. Na začátku knih je vysvětlen kontext různých zařízení nebo zákonů, ale většinu obsahu tvoří citace politiků z parlamentu.

Výzkum Niklase Perziho zásadně nasměroval mou bakalářskou práci. Perzi se zabývá česko-rakouskými dějinami, konkrétně odsunu Němců z Československa a jejich přijetí v Rakousku. Jeho studie *Aufnahme und Abschub. Die Sudetendeutschen in Niederösterreich 1945/46* (Přijetí a vysídlení. Sudetští Němci v Dolním Rakousku 1945/46) popisuje útěk a vysídlení z Československa – konkrétně z Jihlavy do okresu Waidhofen/Thaya a příchod do Rakouska. Studie dále řeší životní podmínky sudetských Němců v nové krajině a jakým způsobem byli přijímáni do společnosti.

Terminologie

Překlad německé terminologie spojené s dějinami německého národa do českého jazyka s sebou přináší určité překážky. V odborné literatuře se objevuje u mnohých klíčových termínů více českých variant. Proto i terminologie používaná v této práci pochází z vícero literárních zdrojů. Pro souhrnné pojmenování skupiny *Vetriebene und Flüchtlinge* (vyhnanci a uprchlíci) budu používat termín „nucení vysídlenci“ z knihy „Studie k integraci přistěhovalců do německé společnosti“. V textu se objeví i forma „vysídlenci“, aby se, jak píšou autoři knihy, ze stylistických důvodů neopakovala adjektiva. Výrazem „vysídlenci“ se ale vždy bude myslet skupina vysídlenců ze střední a východní Evropy. V této práci je integrace chápána jako vzájemný proces, kde dochází k začlenění cizinců do většinové společnosti, což má vliv jak na samotné přistěhovalce, tak na společnost, která je přijímá. Práce se zaměřuje na popis opatření, která umožňovala etnickým Němcům rovnocennost ve společnosti.¹

Terminologie klasifikující *Volksdeutsche* je v knize od Evy Hahnové a Hanse Henninga Hahna překládaná jako „Němci podle národnosti“. Tato skupina měla němčinu jako mateřský jazyk, ale žila v Evropě ve státech, kde německá komunita byla minoritou. Ze stylistického důvodu se v textu bude objevovat termín „etničtí Němci“. Užitím tohoto výrazu míním vždy skupinu „Němců podle národnosti“. Německý termín *Flüchtling* je v textu přeložen jako „uprchlík“. Tyto názvy a vysvětlení se objevují v českém překladu knihy „Legendy, mýty a dějiny“ od Evy Hahnové a Hanse Henninga Hahna.

Co se názvů skupin etnických Němců týče, svou terminologii zakládám na knize „Po stopách Němců ve východní Evropě,“ která popisuje německojazyčnou komunitu v České republice, na Slovensku, Maďarsku, Polsku, Rumunsku a ve státech bývalé Jugoslávie. Německá skupina z České republiky (Československa) je v textu nazývána jako sudetští Němci (*Sudetendeutsche*), ze Slovenska jako karpatští Němci (*Karpatendeutsche*). V případě *Donauschwaben* česky tzv. „dunajských Švábů“ nelze mluvit o jednotné skupině kvůli odlišnému rozvoji území. Ve středověku zahrnovalo švábské území oblast dnešního Bádenska-Württemberska, západní část Bavorska, Lichtenštejnsko (Voralbersko), německé Švýcarsko a Alsasko. Termín „dunajští Švábové“ bude proto zahrnovat všechny Němce z Maďarska, Němce ze Satu-Mare, Banátské Šváby a Němce z Vojvodiny. V některé odborné literatuře se tato

¹ David Emler, *Studie k integraci přistěhovalců do německé společnosti*. (Praha: Univerzita Karlova, Nakladatelství Karolinum, 2023), 10-11.

skupina vysídlenců uvádí i pod názvem sedmihradští Švábové. Já jsem se ale rozhodla pro dunajské Šváby, aby byl tento název pro celou švábskou skupinu ucelený.

Historický kontext

Od třináctého století se začaly německé komunity stěhovat na východ a zakládaly tam kolonizace, ve kterých měly hospodářsky pozvednout nevyužitá území.² Na začátku dvacátého století tak existovalo mnoho německy mluvících komunit roztroušených po celé východní Evropě – od Pruska podél pobřeží Baltu, v rámci Rakouska – Uherska v oblastech, které se později staly Maďarskem, Rumunskem, Jugoslávií a Československem, a dokonce i v Ruském impériu, později Sovětském svazu. V mnoha společnostech dokonce zaujímali prominentní pozice. Během první světové války a po jednáních v rámci Versailleské smlouvy, kdy přišel kolaps multietnických impérií a reorganizace státních hranic, se stali nejpočetnější národnostní menšinou v Evropě. Mnozí členové německé menšiny začali pociťovat obtíže při prosazování svých národnostních práv. V důsledku toho někteří z nich později sympatizovali s Hitlerem, který jim sliboval ochranu a zachování národní identity.³

Po pádu nacistického režimu stanovila Postupimská dohoda, že „německé obyvatelstvo nebo jeho složky, které zůstávají v Polsku, Československu a Maďarsku, bude třeba odsunout do Německa. [Signatáři]⁴ Jsou zajedno v tom, že jakýkoli odsun musí být prováděn spořádaně a lidsky.“⁵ Na základě této dohody uteklo nebo bylo vysídleno více než 12 milionů etnických Němců (odhad pro období mezi roky 1945 až 1950) z východních částí bývalého území Říše, které byly během druhé světové války obsazené německou armádou (Polsko, Pobaltí, Čechy, Morava, Slovinsko, Srbsko a Ukrajina) nebo z území, která byla během války ovládaná spojeneckými fašistickými a autoritativními režimy (Slovensko, Chorvatsko a Maďarsko).

V Polsku vysídlili sedm milionů etnických Němců a bývalých německých občanů. 3,5 milionů lidí z území, která patřila v meziválečném období Polsku a dalších 3,5 milionů

² Petr Kokaisl, Sandra Kreisslová, Andrea Štolfová, Jana Zychová, and Pavla Fajfrlíková. *Po stopách Němců ve východní Evropě: Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, bývalá Jugoslávie a Ukrajina*. (Praha: Nostalgie, 2015).

³ Ibid. Stefan Wolff, *German Minorities in Europe: Ethnic Identity and Cultural Belonging*. (New York and Oxford, 2000), 2-11.

⁴ Za Sovětský svaz Josif. V. Stalin, za Spojené státy americké Harry S. Truman, za Spojené království Clement Attlee. Alice Hronová, „Protokol Postupimské konference (2. srpna 1945)“. *Moderní dějiny*, aktualizováno 25.6.2013 <https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-postupimske-konference-2-srpna-1945/>. (staženo 1. dubna 2024).

⁵ Hronová, „Protokol Postupimské konference (2. srpna 1945)“.

z německých území, která byla od roku 1945 spravovaná Polskem a později byla i k zemi připojena. Z těchto sedmi milionů vysídlených zůstal v zemi jeden, byli to zvláště katolíci a lidé žijící ve smíšených manželstvích. Další jeden milion lidí opustil oblast ještě před koncem války. Stejný postup platil i v Československu. V letech 1945-1947 nařídila československá vláda všem 3,2 milionům etnickým Němcům opustit zemi a zorganizovala jejich vysídlení. Během stejného období vysídlily maďarské úřady zhruba 225.000 etnických Němců a jugoslávské 360.000. A tak mezi lety 1945 a 1950 se téměř 65 procent těchto německých uprchlíků usadilo v západní části Německa, tehdy ještě okupované západními spojenci. Asi 32 procent z nich začalo žít ve východním Německu, kontrolovaném sovětskou armádou. A tři procenta zůstala v Rakousku.⁶

„300.000 lidí, jejichž domovy a majetek byly v důsledku vysídlení ztraceny, často i ze strany jejich nejbližších sousedů, podstoupilo těžkou cestu do Rakouska, kde věřili, že po příjezdu by to mohlo být pro ně něco jako větší *Heimat*.⁷ Protože před pouhými třiceti lety byli také Rakušani.“⁸ Takhle o uprchlících, kteří se přesunuli do Rakouska, mluvil tehdejší deník *Ost-West Kurier*. Mužům, ženám i dětem byla odepřena občanská práva, právo pracovat nebo volně cestovat. Neměli právo ani na základní sociální ochranu, protože nespádali pod záštitu mezinárodních organizací. Nejednalo se však o bývalé židovské vězně ani válečné zajatce. Byli to etničtí Němci, ti, kvůli nimž byla údajně vedená nacistická válka o Lebensraum. „V celém západním světě dnes neexistuje žádná skupina lidských bytostí, která by byla odsouzena k životu s tak málo právy jako etničtí Němci v Rakousku,“ prohlásili editoři deníku.

V roce 1945 bylo Rakousko hostitelskou zemí přibližně pro 1.432.000 uprchlíků. Tento počet se však snížil v následujícím roce, kdy bylo několik set tisíc uprchlíků repatriováno do Německa. V červnu 1952 tvořila populace nuceně vysídlených přibližně 130.000 sudetských Němců, 140.000 dunajských Švábů, 11.000 karpatských Němců, 9.500 etnických Němců z Polska, 3.000 z Bosny a 1.500 ze Sovětského svazu.

Rakousko se po druhé světové válce postavilo do role první oběti nacistické agrese, což zbavilo rakouskou vládu právních a finančních závazků vůči nuceným vysídlelcům. Jejich

⁶ Heinz Fassmann, Rainer Munz. „European East-West Migration, 1945-1992“. *The International Migration Review* 28, no. 3 (1994): 520–38. <https://doi.org/10.2307/2546819>. (staženo 3. dubna 2024).

⁷ Domov. Všechny překlady v této práci jsou dílem autorky, pokud není uvedeno jinak.

⁸ Tara Zahra. „Prisoners of the Postwar: Expellees, Displaced Persons, and Jews in Austria after World War II.“ *Austrian History Yearbook* 41: 191-215. 2010. <https://doi.org/10.1017/S0067237809990142>. (staženo 15. března 2024).

ochranu ukládali okupovanému Německu s argumentem Postupimské dohody z roku 1945. Rakouská vláda neměla povinnost poskytnout útočiště etnickým Němcům, ani je nijak naturalizovat, natož jim zajistit základní sociální práva či benefity – jako například právo pracovat nebo poskytnout sociální pojištění.

Zpočátku se rakouské ministerstvo vnitra k otázce etnických Němců stavilo s názorem, že by měli být repatriováni do Německa. Vysídlení byli obecně na rakouské půdě považováni za cizince. Museli dodržovat omezenou mobilitu, čelili diskriminaci na trhu práce a bydlení, snižovaly se jim kvóty na potraviny, a dokonce měli problémy s přijetím na rakouské univerzity. Problém částečně spočíval v tom, že dohoda z Postupimi neregulovala postavení německých uprchlíků z Jugoslávie, Rumunska a Bulharska, tudíž nemohli být jednoduše repatriováni do Německa jako ostatní etničtí Němci.⁹

⁹ Ibid.

2. Právní aspekty integrace

Při zkoumání právního postavení etnických Němců v poválečném Rakousku je důležité zdůraznit, že do roku 1955 byla Rakouská republika okupovaná čtyřmi vítěznými mocnostmi. Jejich pravomoci byly rozdělené podle zón, s výjimkou Vídně, kde se kompetence střídaly každý měsíc. Vztah k integračním metodám a principům se ale mezi okupujícími mocnostmi lišil.¹⁰

Než v roce 1955 vstoupila v Rakousku v platnost Ženevská úmluva o uprchlících z roku 1951, měli uprchlíci v Rakousku právní postavení cizinců nebo osob bez státní příslušnosti.¹¹ Takzvaná „bezstátnost“ (*Staatenlosigkeit*), provázela Rakousko už od konce monarchie. Pokud neměl jednotlivec etnicky německého původu po konci první světové války občanství jiného státu, dostal právo na volbu své státní příslušnosti v rámci nových hranic, což se nazývalo *Heimatrecht*.

V průběhu třicátých let dvacátého století a po nástupu Hitlera se *Heimatrecht* několikrát změnil. První úprava zákonu v roce 1933 umožňovala zbavit jedince občanství z politických důvodů. Do roku 1938 bylo zbaveno občanství zhruba 10.400 lidí, kteří vykonávali „proti-rakouské aktivity“, nebo opustili zemi bez povolení. Po připojení Rakouska k nacistickému Německu dovolil zákon zbavit občanství všechny, kteří podporovali protiněmeckou propagandu, a Norimberské zákony začaly platit i na území Rakouska, tudíž všichni Židé byli také zbaveni občanství. Nicméně to vedlo k tomu, že stav bezstátnosti nejen přetrvával jako fenomén během meziválečného období, ale trval až do padesátých let.¹²

Tony Radspieler ve své knize o etnických Němcích v Rakousku mezi lety 1945-1954 vysvětluje, že „integrace a sociální asimilace cizí skupiny do národa nelze plně dosáhnout pouhým rozšířením ‚de jure‘¹³ na danou skupinu. Právní rovnost *de jure* je však nezbytným předpokladem pro úspěšnou integraci a asimilaci v hospodářské, sociální a kulturní oblasti.“ A

¹⁰ Tony Radspieler, *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1954* (Springer Science & Business Media, 2012), 81.

¹¹ Brunhilde Schreuringer, „Die Situation der sudetendeutschen Flüchtlinge in Oberösterreich“ in *Nationale Frage und Vertreibung der Deutschen in der Tschechoslowakei*. (Oberösterreichisches Landesarchiv, 2000), 146.

¹² United Nations High Commissioner for Refugees, *Mapping statelessness in Austria*. (2017), 26. https://www.unhcr.org/dach/wp-content/uploads/sites/27/2017/04/AUT_Mapping_Statelessness_EN.pdf (staženo 12. dubna 2024).

¹³ Latinský název, který znamená „podle práva“. <https://www.bcak.cz/slovník-pravnich-pojmu/de-facto-de-iure/> (staženo 10. března 2024).

proto podle Radspielera má zkoumání právního postavení uprchlíků z řad etnických Němců prvořadý význam pro pochopení, jak tato skupina dosáhla integrace do rakouského života.

Nepostátnění etničtí Němci spadali v poválečném období do dvou kategorií bezstátnosti. První je kategorie *de jure* bezstátnosti. V tomto případě se jedná o osoby, které nejsou občany žádného státu. Vlastní národnost ztratily buď při narození nebo následně, a další se jim nepodařilo získat. Druhá kategorie je *de facto* bezstátnost. Bezstátní osoby *de facto* jsou ty, které opustily svou rodnou zemi a již nepodléhají ochraně a pomoci svých státních orgánů, protože ti jim buď poskytnout ochranu a pomoc odmítají, nebo ji dané osoby samy odmítají. Prakticky jsou ale pořád občany své rodné země. V těchto kategoriích měly osoby bez státní příslušnosti pouze nejzákladnější práva stanovená tehdejším mezinárodním právem.¹⁴

Mezinárodní pomoc a ochrana?

Na mezinárodní úrovni se o vysídlenec v Rakousku staraly tři jednotky Organizace spojených národů. Sloužily k mezinárodní právní ochraně a obecné humanitární pomoci. První byla Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu (*United Nations Relief and Rehabilitation Administration – UNRRA*), která fungovala mezi lety 1945 a 1947.¹⁵ Cílem Organizace byla rychlá a často nucená repatriace všech, které označila za uprchlíky, nebo vysídlenec. Být zaregistrován jako vysídlenec nebo uprchlík nebylo totiž dobrovolné rozhodnutí. Organizace označovala tyto lidi za ve skupinách často na základě kritérií jako bylo náboženství, národnost občanství a etnicita.¹⁶

Její nástupcem se stala Mezinárodní organizace pro uprchlíky (*International Refugee Organization – IRO*), ta působila mezi lety 1947 až 1951. Koncept uprchlíka a vysídlenec se ve srovnání s UNRRA zásadně změnil. S vytvořením IRO už náležením k určité skupině nevedlo automaticky k získání statusu vysídleného nebo uprchlíka. Za důležité považovala Organizace zkušenosti a osobní situace, přičemž Němci „ať už němečtí občané nebo členové německých skupin v jiných zemích“ byli vyloučeni z jakékoli pomoci IRO. Oddíl 4, část II, Dodatek I, Ústavy Mezinárodní organizace pro uprchlíky týkající se osob, které nebudou zájmem organizace, zněl následovně: „Osoby německého etnického původu, ať už jsou německými

¹⁴ Radspieler, *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1954*, 79–81.

¹⁵ *Ibid.*, 83.

¹⁶ Sebastian Huhn. „‘Plausible Enough’: The IRO and the Negotiation of Refugee Status After the Second World War“. *Journal of Contemporary History*, 58(3), 398-423. 2023. <https://doi.org/10.1177/00220094231167338> (staženo 19. dubna 2024).

občany nebo členy německých menšin v jiných zemích, kteří:

(a) byli přesunuti nebo mohou být přesunuti do Německa z jiných zemí;

(b) byli během druhé světové války evakuováni z Německa do jiných zemí;

(c) uprchli z Německa nebo do Německa, nebo z jejich míst bydliště do zemí jiných než Německo, aby se vyhnuli padnutí do rukou spojeneckých armád.“¹⁷ Etničtí Němci tak byli ochuzeni o mnoho výhod. IRO nabízela péči a útočiště, politickou ochranu a různé výcvikové programy, ať už například jazykové programy nebo odbornou přípravu. Organizace měla také smlouvy s hostitelskými zeměmi a infrastrukturu pro migraci, dokonce platila i za služby a dopravu.¹⁸

Někteří z etnických Němců se usilovali dostat pod ochranu Organizace, a to většinou s cílem emigrovat do zámoří. Tito jedinci se snažili hlásit k jiné národnosti, než té „etnicko-německé.“ Snahy ale obvykle selhaly, a to nikoliv na základě kritérií jako například kultura nebo původ, ale spíše kvůli jejich sebeidentifikaci během války, která jim zaručovala příznivé zacházení ze strany nacistů. Částečná výjimka k tomu, aby žadatelé získali status vysídlenec, bylo smíšené manželství, kdy Organizací uznáný vysídlenec dokázal tento status přenést i na zbytek rodiny.¹⁹

Jako poslední, do teď fungující, nástupce obou organizací, přišel Úřad Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky (*United Nations Human Rights Council – UNHRC*). Hlavním rozdílem mezi předešlými jednotkami a touto bylo začlenění etnických Němců do předmětu zájmu a ochrany. Cílem Organizace bylo řešit problémy uprchlíků a zabezpečit jejich základní práva. UNHCR se také zaměřovala na pomoc lidem bez státní příslušnosti, jelikož tato skupina čelila ztrátě základních lidských práv, právě kvůli absenci státní příslušnosti. Vysídlení bez státnosti byli tak povýšeni na stejnou úroveň ochrany a pomoci, jako zbylí uprchlíci. Pod ochranu organizace se tak s podepsáním nového mandátu dostalo 180.000 etnických Němců bez státnosti.²⁰

Podpis Ženevské úmluvy o uprchlících v roce 1951 představoval další milník v ochraně práv etnických Němců. Dohoda stanovila definice toho, kdo byl uprchlík a jakou právní

¹⁷ *Constitution of the International Refugee Organization*. New York. 1946. (staženo 15. dubna 2024) https://treaties.un.org/doc/Treaties/1948/08/19480820%2007-01%20AM/Ch_V_1p.pdf.

¹⁸ Huhn. „Plausible Enough’: The IRO and the Negotiation of Refugee Status After the Second World War.“

¹⁹ Jannis Panagiotidis. „Not the Concern of the Organizations?’ The IRO and the Overseas Resettlement of Ethnic Germans from Eastern Europe after World War II“. *Leibniz Institute for the Social Sciences*. 2020 <https://www.jstor.org/stable/26956097> (staženo 5. března 2024).

²⁰ Radspieler, *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1954*, 84.

ochranu, podporu a sociální práva jim smluvní státy Úmluvy musely zaručit.²¹ Rakousko Úmluvu ratifikovalo a do právního řádu začlenilo 15. dubna 1955.²² Ratifikace Úmluvy rakouskou vládou vedla k praktickým výhodám, jako například vydávání cestovních dokladů a celkově ke zlepšení osobního statusu uprchlíků.

Naturalizace

V rámci procesu naturalizace lze pozorovat nesrovnalosti v oficiálním počtu naturalizovaných a nenaturalizovaných etnických Němců, a to zejména před rokem 1948. Ze studie Tonyho Radspielera z roku 1955 vyplývá, že navzdory společnému označení „etnických Němců“, existovaly i uvnitř této skupiny výrazné rozdíly v míře naturalizace. Hlavními faktory, které komplikovaly asimilaci, byly značné rozdíly v kulturním a ekonomickém statusu.²³ To vedlo například k tomu, že do října 1953 získalo 70 procent sudetských a karpatských Němců rakouské občanství, což z nich činilo nejvíce naturalizovanou etnickou skupinu.²⁴ Vliv na tak vysoký počet naturalizovaných měl německý zákon o vyjasnění státní příslušnosti (*Staatsangehörigkeitsbereinigungsgesetz*). Tento zákon platil pro všechny etnické Němce, kteří původně pocházeli ze Sudet, Klajpedy, Gdaňska, bývalého Protektorátu Čechy a Morava a Horního Slezska. Všichni ti, kteří pod tento zákon spadali, získali automaticky německé občanství. Členové této skupiny se tak mohli následně obrátit na německou delegaci ve Vídni a získat německý pas.²⁵

Regionálně lze dle statistik z knihy určit, že nejvíce naturalizovaných etnických Němců bylo k 1. červenci 1953 v Horním Rakousku.²⁶ Nicméně, i v tomto případě bylo nejvíce naturalizovaných ze sudetské skupiny. Existuje mnoho důvodů, které to mohou vysvětlovat. Jeden z nich je, že tato skupina byla méně spojená s venkovským prostředím, jak to například bylo u dunajských Švábů. Z českého pohraničí byli sudetští Němci zvyklí se zaměřovat spíše na řemeslné a průmyslové obory, což bylo třeba pro obnovu rakouské ekonomiky po roce 1945, a jak bude později popsáno, rakouská vláda upřednostňovala ty, kteří byli pro obnovu země

²¹ „Úmluva o uprchlících“, UNHCR Česká republika. 2016 <https://www.unhcr.org/cz/224-czzakladni-informaceumluvuyumluva-o-uprchlicich-html.html> (staženo 1. dubna 2024).

²² Beciragic, Yasmina, and Gregor, „50 Jahre Flüchtlingskonvention.“ *Öffentliche Sicherheit* 2005: 6. https://www.bmi.gv.at/magazinfiles/2005/09_10/files/gfk.pdf (staženo 1. dubna 2024).

²³ Radspieler, *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1954*, 7.

²⁴ Ibid. 61.

²⁵ Ibid. 110.

²⁶ Ibid. 53, tabulka VII.

„užiteční“. Jako další výhody pro rychlejší začlenění se uvádí znalost jazyka, a to konkrétně dialektu, díky čemuž nebyli v regionu vnímání tolik jako cizí a již z dob monarchie mělo mnoho z nich navázané blízké sociální kontakty v Horním Rakousku.²⁷

Naopak dunajští Švábové byli k říjnu 1953 naturalizovaní jen z 20 procent, většina z nich navíc spadala pod německy nemluvící skupinu vysídlenců. Nejméně naturalizovanou skupinou byli dunajští Švábové ze Saska, Bukoviny, Satu-Mare a Besarábie. Jen 18,5 procent z nich získalo ke stejnému datu rakouské občanství. Ze studie není jasné, jaké etnické skupiny přesně spadaly pod kategorii bezstátnosti. Uvádí ale, že okolo 75 procent naturalizovaných v této kategorii patřilo převážně k nějaké skupině etnických Němců. Rakouské úřady označovaly tuto kategorii bezstátnosti jako skupinu německy nemluvících. K témuž datu bylo naturalizovaných (předtím bez státnosti) 17.227 osob a 4.635 na státní příslušnost stále čekalo.²⁸

V tomto případě se znovu objevuje otázka rozdílu mezi osobami, které patří do skupiny bez státní příslušnosti *de jure*, a které patří mezi *de facto*. Rakouský zákon o naturalizaci stanovil, že „rakouské občanství bude uděleno pouze za podmínky, že žadatel dokáže, že byl propuštěn ze svého předchozího občanství.“ Celkově bylo ale pro žadatele velmi obtížné získat v Rakousku občanství před vypršením jejich „čtyřletého nepřerušného období pobytu.“

Pokud trvala doba pobytu žadatele méně než čtyři roky, bylo nutné získat stanovisko od Ministerstva zahraničních věcí o tom, že naturalizace je zájmem a výhodou pro Rakousko. Zároveň bylo nutné získat osvědčení o „Zájmu státu,“ (*Staatsinteresen-Bescheidung*) které vydávalo příslušné ministerstvo v oblasti ekonomické činnosti prováděné uprchlíkem. Obecně bylo rakouské občanství snazší získat, pokud nepřerušovaný pobyt žadatele trval déle než čtyři roky. V tomto případě musel žadatel získat souhlas od Ministerstva vnitra a Federální kanceláře. Zároveň byla po žadateli vyžadovaná dokumentace. Podle právní příručky UNHCR bylo nutné předložit následující dokumenty:

1. Důkaz o totožnosti (křestní nebo rodný list, oddací list, nebo další dokumenty ze země původu)
2. Odsvědčení o bezúhonnosti
3. Důkaz o tom, že jedinec nepatří do skupiny trestaných národních socialistů

²⁷ Brunhilde Schreuringer, *Die Situation der sudetendeutschen Flüchtlinge in Oberösterreich*, 146.

²⁸ Radspieler, *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1954*, 61–63.

4. Dokument uvádějící trvalé bydliště v Rakousku
5. Pracovní smlouva. Pokud byla osoba nezaměstnaná/studující, musel být tento dokument nahrazen notářským ověřením
6. Pokud byl žadatel ženatý/vdaná, tak musel předložit i identické formuláře manžela/manželky

K žádosti o občanství byl připojen i poplatek ve výši třiceti rakouských šilinků. Federální poplatek za naturalizaci se lišil v jednotlivých regionech Rakouska, ale pohyboval se zhruba mezi 1.500 až 2.000 rakouskými šilinky a musel být zaplacen ještě před obdržetím osvědčení o občanství.²⁹

Před 14. listopadem 1953 musel žadatel také podepsat prohlášení o „odstoupení“ (*Verzichtsrevers*). Podepsáním se v podstatě vzdával veškerých právních nároků proti Rakousku, které by mohly vzniknout po udělení občanství, pokud tyto nároky vznikly ještě předtím, než se žadatel stal občanem. Existovaly ale výjimky, například pro smlouvy týkající se majetku v původní zemi. Prohlášení platilo i pro nezletilé, kteří získali občanství kvůli rodičům. Pokud bylo ženatému muži uděleno rakouské občanství, bylo automaticky současně uděleno i jeho ženě a dětem, i když měly zároveň jiné cizí státní občanství. Prohlášení o odstoupení mělo negativní dopad na vztah žadatelů k rakouské vládě, dávalo dojem, že jim byly nezaslouženě odepřeny některé výhody, které rakouský občan měl.³⁰

Definitivním řešením otázky státní příslušnosti byl Zákon o volbě (*Optionsgesetz*), který byl rakouskou Národní radou schválen 2. července 1954 a v platnost vstoupil o měsíc později. Díky tomuto zákonu mohli etničtí Němci získat rakouské občanství prostřednictvím jednoduchého prohlášení o loajalitě. V něm se nechali slyšet, že se budou v budoucnu považovat za věrné občany Rakouské republiky. Ministerstvo vnitra 6. února 1954 na parlamentní dotaz prohlásilo: „Od vyhnání německých obyvatel ze své vlasti uplynulo téměř devět let. Mnoho německých obyvatel našlo v Rakousku svůj druhý domov a poctivě zde pracují na svou obživu. Tyto skutečnosti se zdají jako dostatečný důvod, aby etničtí Němci měli možnost získat občanství jednodušším způsobem než dosavadním.“

S přijetím zákona o volbě se Rakousko rovněž vzdalo dvou argumentů, které doposud bránily úspěšné naturalizaci. Při řešení otázky etnických Němců se rakouská vláda cítila být

²⁹ Ibid., 106-109.

³⁰ Ibid., 109.

vázaná na dva dokumenty – a to na Postupimský protokol, který udával Německo jako cílovou zemi pro etnické Němce a na dohodu se Spojenci (*Protokolabkommen mit den Alliierten*), která přisuzovala odpovědnost za poválečné uprchlíky Spojencům. Podle politika Erwina Machunzeho mohlo Rakousko, až po podepsání Zákona o volbě se Spojenci, jednat jinak.³¹

Politika integrace etnických Němců

Co se celkové problematiky práv etnických Němců týče, začala ji rakouská vláda řešit na počátku padesátých let. Prvním impulsem bylo vytvoření poradního sboru pro otázky uprchlíků u Ministerstva vnitra v srpnu 1950. Každá z obou vládních stran, což v té době byla ÖVP (Rakouská lidová strana – *Österreichische Volkspartei*) a SPÖ (Rakouská socialistická strana – *Sozialistische Partei Österreichs*), vybrala čtyři kandidáty, kteří se scházeli pod předsednictvím příslušného ministerstva vnitra. Poradní sbor pro otázky uprchlíků připravoval s odborně odpovědnými úředníky legislativní opatření, která následovně muselo schválit plénum sboru a příslušný federální ministr jej poté prezentoval vládě. Tento krok poskytl klíčové podněty pro ekonomickou a sociální integraci etnických německých vysídlenců. Do poradního sboru pro otázky uprchlíků byli za ÖVP jmenováni Dr. Otto Hein Beer, Erwin Machunze, Dr. Hans Schreickeis a Ing. Otto Zipser; za SPÖ to byl Egon Bodinger, Dr. Anton Pecher, Dr. Sebastian Werni a Leo Zahel.³²

Jednou z hlavních věcí, které se sboru podařilo vyřešit bylo sociální pojištění. Pro etnické Němce bylo jeho získání zásadní. V dubnu 1951 byla podepsaná dohoda mezi Rakouskem a Spolkovou republikou Německo, která stanovila, že všechny platby na sociální pojištění, které vysídlenec zaplatil ve své domovské zemi, budou nyní uznány i v Rakousku jako platby provedené na jeho území. To platilo zatím jen pro etnické Němce, kteří platili sociální pojištění německé vládě před rokem 1945. Novela tohoto zákona v roce 1953 zahrnuje i etnické Němce trvale žijící v Rakousku, kteří původně platili pojištění v Bulharsku, Československu, Estonsku, Maďarsku, Lotyšsku, Litvě, Polsku, Rumunsku nebo Jugoslávii. V důsledku těchto legislativních opatření získali etničtí Němci v Rakousku právo i na nouzové dávky, pokud byl dotyčný zaměstnaný aspoň po dobu 156 týdnů v posledních pěti letech.

³¹ Erwin Machunze. *Vom Rechtlosen zum Gleichberechtigten. Die Flüchtlings- und Vertriebenenfrage im Wiener Parlament. Bd. III. Die VII. Gesetzgebungsperiode (1953-1956)*. Salzburg 1977, str. 215.

³² Erwin Machunze. *Vom Rechtlosen zum Gleichberechtigten. Die Flüchtlings- und Vertriebenenfrage im Wiener Parlament. Bd. I. Die V. Gesetzgebungsperiode (1945-1949)*. Salzburg 1974, str. 11.

Další z klíčových věcí, které tento sbor pomohl vyřešit a jde ruku v ruce se sociálním pojištěním, byla problematika důchodů. V roce 1952 čekalo na důchod zhruba 7.000 vysídlelců, a tak byla mezi Rakouskem a Spolkovou republikou Německo podepsaná na jaře 1953 mezistátní dohoda v Gmundenu. Ve smlouvě, která nabyla platnost 1. ledna 1953 byly zakotveny dva základní principy. Prvním bylo to, že výše důchodu byla určena podle výše důchodu rakouského občana ve srovnatelné situaci, a byla zavedena automatická úprava – to prakticky znamenalo, že důchody osob spadajících pod Bonnskou dohodu³³ rostly, když rostly důchody rakouských občanů. Podmínkou pro přiznání důchodu podlé této dohody bylo, že daná osoba měla k 8. květnu 1945 zaměstnání nebo nárok na důchod ve Třetí říši. Veřejní zaměstnanci, kteří měli například pracovní poměr na Slovensku nebo v Chorvatsku, nepodléhali dohodě. Pro tuto skupinu bylo nutné nalézt vnitrostátní řešení. Bonnská dohoda také na základě přesídlovacích smluv zajišťovala zodpovědnost Spolkové republiky Německo k převzetí veškeré finanční zátěže za důchodce, kteří přišli do Rakouska. Pro osobu, která měla vůči Třetí říši zaměstnanecký nárok, činil německý příspěvek na důchod dvě třetiny a rakouský jednu třetinu.³⁴

Soukromé právo bylo, až na pár výjimek, stejné jak pro občany Rakouska, tak pro etnické Němce, kteří na občanství stále čekali. I v této oblasti hrála velkou roli *de facto* a *de jure* bezstátnost. Rakousko uznávalo soukromé právo cizích zemí, a tak pokud byl uprchlík považován za *de facto* bezstátního, byly jeho aktivity na území Rakouska limitované. Podle studie Radspielera byli etničtí Němci bez státnosti z Estonska, Lotyšska, Litvy, Československa, Polska, Sovětského svazu a Jugoslávie považováni rakouskými úřady za *de jure* bezstátní. A uprchlíci z Bulharska, Maďarska a Rumunska byli vnímáni za *de facto* bezstátní.³⁵

Dlouhým a pro vysídlelce velmi bolestivým procesem se v Rakousku stala i otázka za skutečné odškodnění za škody utrpěné během útěku či vysídlení. Rakouské oběti vysídlení nebyly zahrnuty do legislativy Spolkové republiky Německo z padesátých let, která měla na

³³ Mezinárodní smlouva, uzavřená 26. května 1952 mezi Spolkovou republikou Německo, Spojenými státy americkými, Francií a Spojeným královstvím, která obnovovala německou nezávislost a normalizovala německé postavení podle mezinárodního práva. „Dean Acheson signs the Bonn Agreements“, Luxembourg Centre for Contemporary and Digital History, https://www.cvce.eu/en/obj/dean_acheson_signs_the_bonn_agreements_26_may_1952-en-e270a597-3037-40ae-a86e-c92295f8e4d7.html (staženo 10. dubna 2024).

³⁴ Machunze, *Vom Rechlosen zum Gleichberechtigten, Band I.* 11-12.

³⁵ Radspieler, *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1954*, 102-106.

starosti vyrovnání válečných škod (*Bundesentschädigungsgesetz*)³⁶. Vyrovnání těchto škod bylo považováno za vnitroněmeckou záležitost, která nemohla platit za hranicemi Spolkové republiky Německo. Spolky a organizace vysídlenců se na popud začaly stále více ozývat a požadovat vyrovnání škod. Rakouská vláda ale prohlásila, že z právních ale ani finančních důvodů není povinna a ani schopna provést vyrovnání škod podobné tomu německému. Toto byl ale pro rakouskou vládu impuls zahájit jednání s Bonnem. Z počátku roku 1958 nebyla západoněmecká vláda ochotná o tomto tématu jednat, ale ještě na konci téhož roku se sešla německá a rakouská delegace ve Vídni k jednacímu stolu. Rakouští poslanci (Erwin Machunze a Ferdinand Flossman) požadovali, aby byli i rakouští vysídlenci zahrnuti do dohody. Němci ale tento požadavek odmítli.

Na začátku roku 1959 předložili Němci nabídku. Pokud Rakousko provede vyrovnání škod – a to jakoukoliv formou, přispěje Spolková republika finančním příspěvkem ve výši 50 procent pro německé občany žijící v Rakousku, ale odmítne jakýkoliv finanční příspěvek pro naturalizované rakouské občany. Ani na tomto návrhu se však strany neshodly. Ještě ve stejném roce tak schválil rakouský parlament dva zákony o válečných škodách za pronásledování (*Kriegs- und Verfolgungsschädengesetz*) a o okupačních škodách (*Besatzungsschädengesetz*). Během šedesátých let se zástupci Rakouska a Spolkové republiky Německo scházeli,³⁷ ale definitivní vyřešení přišlo až o desítky let později, a to vytvořením Všeobecného fondu pro oběti nacismu (*Entschädigungsform*).³⁸

Proces směrem k právní rovnosti etnických Němců s rakouskými občany byl pomalý a zdoluhavý. Dohody o sociálním pojištění a důchodu zmírnily některé z nejvíce naléhavých problémů a posloužily jako základ ke zlepšení sociálních a ekonomických podmínek v životech etnických Němců. Každopádně, než bylo přijato jakékoliv účinné opatření ke zlepšení právního postavení etnických Němců v Rakousku na národní i mezinárodní úrovni, uplynulo téměř sedm let od jejich příchodu na rakouské území. K roku 1954 měla téměř polovina z celkového počtu etnických Němců žijících v Rakousku rakouské občanství. I přesto ale zůstávalo zhruba 180.000 *de facto* a *de jure* nenaturalizovaných osob etnicky německého původu. Hlavním

³⁶ Jedná se o peněžní odškodnění všem obětem, které byly od 30. ledna 1933 do 8. května 1945 z politických, rasových, náboženských nebo světonázorových důvodů pronásledovány. A které tím utrpěly škody na životě, těle, zdraví, svobodě, majetku nebo jmění. Radspieler, *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1954*.

³⁷ Machunze, *Vom Rechtlosen zum Gleichberechtigten Band I*. 15-17.

³⁸ „Opfer des Nationalsozialismus“, Gemeiner Entschädigungsfonds.
<https://www.entschaedigungsfonds.org/ueber-uns> (staženo 2. dubna 2024).

impulesem ke zlepšení situace ale bylo zahrnutí etnických Němců do mandátu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky a následná ratifikace Ženevské úmluvy o uprchlících z roku 1951. Tyto události nejen změnily právní rámec pro naturalizaci, ale také zavázaly Rakousko k ochraně a integraci uprchlíků.

3. Socioekonomické aspekty integrace

Jak jídlo, tak ubytování byly v poválečném Rakousku nedostatkové zboží, a tak rakouští občané nevívali nucené vysídlence s otevřenou náručí. S přívalem několika dalších tisíců lidí hrozilo vážně zatížit již tak velmi vyčerpanou rakouskou ekonomiku. Etničtí Němci byli podrobena omezením mobility, diskriminaci při bydlení i v hledání zaměstnání, a byly jim odepřeny sociální dávky. V červenci 1949 zůstávalo v táborech téměř 50.000 vysídlených etnických Němců kvůli stále trvajícím nedostatku ubytování. Rakouské úřady stále posuzovaly uprchlíky v Rakousku jako potencionální přistěhovalce a občany na základě jejich ekonomické „užitnosti.“

Po skončení druhé světové války byli propuštěni všichni nuceně nasazení pracovníci a váleční zajatci, kteří pracovali v agrárním sektoru, což způsobilo nedostatek pracovní síly. Rakouská vláda tak zavedla různá opatření a zákony, která proti tomu měla bojovat. Úřadům práce umožňovala nařízení přidělovat etnickým vysídlencům práci v různých ekonomických sektorech, které byly důležité pro obnovu rakouské ekonomiky. Tyto práce byly většinou v oblastech, ve kterých neměli místní obyvatelé zájem pracovat. Jednalo se hlavně o zemědělství a stavebnictví. Nicméně i na této cestě leželo pro etnické Němce mnoho překážek, velké množství z nich nemohlo nejprve pracovat ve svém vyškoleném oboru. A kvůli omezeným možnostem se mnoho vysídlenců přestěhovalo do Bavorska.³⁹

V roce 1945 stále převládala u vysídlenců naděje a přání, že se budou moct vrátit domů. A protože byl hlad, sáhli nuceně vysídlení i k nelegálním metodám, jak získat potravu. Bez povolení poráželi dobytek a dopouštěli se pytláctví. Někteří, podle Perziho studie, překračovali dokonce státní hranice, aby si sklidili ještě jejich vlastní zasazené brambory, nebo vykopávali brambory na polích v Rakousku. Mnozí se také snažili získat svůj předešlý majetek a hledali podporu u rakouských úřadů. Nicméně tyto úřady poskytovaly pomoc jen v případě, že byli do dané situace zapojení rakouští občané. Někteří jedinci se samozřejmě uchýlovali i k nelegální práci jako součásti svého přežití.

V roce 1948 vydalo ministerstvo sociální správy nařízení, které stanovovalo, aby osoby, které nebyly držitelé rakouského občanství a usilovaly o práci, musely zažádat o povolení k zaměstnání. Tato povolení byla nicméně udělována jen v případě, že pro obsazení

³⁹ Zahra, „Prisoners of the Postwar: Expellees, Displaced Persons, and Jews in Austria after World War II“.

pracovního místa nebyl k dispozici žádný domácí pracovník. Hlavním cílem tohoto nařízení bylo znemožnit etnickým Němcům odchod z venkova.⁴⁰ Avšak kvůli nízkým platům a špatným bytovým podmínkám začalo i tak docházet k hromadnému odchodu z venkovských oblastí.

V těchto raných poválečných letech byly i odbory proti tomu, aby se etničtí Němci podíleli na průmyslovém sektoru. Hlavní obavy vycházely ze zkušenosti ze třicátých let dvacátého století, kdy probíhala v industriálním sektoru vysoká nezaměstnanost. Zároveň cítili nejistotu i z toho, že by vysídlenci, jakožto nová pracovní síla, přetížili pracovní trh. Odbory svůj názor ale změnilly na začátku padesátých let, a naopak začaly podporovat ekonomickou integraci etnických Němců s tvrzením, že nejlepší možnosti pro jejich integraci čekají právě v průmyslovém sektoru. V průmyslovém sektoru svoje odborné znalosti využívali hlavně sudetští Němci. Jejich zkušenosti jim umožňovaly se prosadit v oblasti textilu, kovu, dřeva nebo třeba skla, což vedlo k tomu, že se mnozí z nich stali nakonec i samostatnými podnikateli.⁴¹

V roce 1952 byl zákon z roku 1948 nahrazen nařízením, které udělovalo všem etnickým Němcům na pracovním trhu stejná práva jako místním pracovníkům. Těsně po tomto opatření poskytlo ministerstvo zemědělství a lesního hospodářství výhody jak etnickým Němcům, tak i německy nemluvicím vysídlencům zaměstnaným v zemědělském sektoru.⁴²

Během prosince 1952 uvolnila rakouská vláda zhruba 10 milionů šilinků z programu Evropského plánu obnovy tzv. *Counterpart Funds*⁴³, které byly zvláště určené pro integraci uprchlíků v zemědělském sektoru v Rakousku. Tento program zahrnoval usazení pro 77 vysídlených rodin na pronajatých farmách a výstavbu 185 bytových jednotek pro farmářské pracovníky, takzvané *Eigenheime*, což poskytlo ubytování pro zhruba 1.200 lidí. Tony Radspieler ve své knize nicméně poznamenává, že: „v kontextu celkové potřeby pro účely integrace uprchlíků byly dosavadní kapitálové výdaje, jak vládní, tak nevládní, velmi omezené.“ Dodává ale, že (v době, kdy se studie psala) byly spuštěny různé programy v zemědělském sektoru, které lze považovat za pilotní projekty pro budoucí integrační programy. Jedním z nich byl americký program, který pomáhal kvalifikovaným etnickým

⁴⁰ Schreuringer, *Die Situation der sudetendeutschen Flüchtlinge in Oberösterreich*, 152.

⁴¹ Ibid.

⁴² Radspieler, *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1954*, 120.

⁴³ Finanční prostředky poskytované v rámci Evropského plánu obnovy Spojených států amerických. Jednalo se o investice, které získal průmyslový podnik v rámci „dolarového úvěru.“ S úvěrem bylo možné nakoupit stroje a potřebné vybavení ve Spojených státech. Ernst Bruckmüller. *Wiederaufbau in Österreich 1945–1955: Rekonstruktion oder Neubeginn?* (Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 2006), 92.

Němcům s pronájmem farem.⁴⁴ Další organizace *Heimat Österreich*⁴⁵, která stojí za zmínku, pomáhala etnicky německým uprchlíkům v zemědělském odvětví i ve stavebnickém. Jejím cílem bylo vytvořit bydlení – nový domov v Rakousku – vysídlencům. Budovaly se sídliště se školami, obchody, nebo například obytné komplexy. Do roku 1954 investovala organizace 2,3 milionů rakouských šilinků na účely integrace v zemědělském sektoru ve Štýrsku.

Z právního hlediska docházelo zejména v první polovině padesátých let k postupnému přijímání zákonů o rovnosti, které zajišťovaly stejné pracovní a živnostenské podmínky jak pro vysídlence, tak pro Rakušany. Přijímaly se i opatření pro určité akademické profese. Potíže byly s mistrovskými zkouškami a odbornými certifikáty, které nebyly často uznávané a vyžadovalo se projít doplňkovými zkouškami.⁴⁶

Významný vliv na průmyslový rozvoj měl v Rakousku Jablonecký šperkařský průmysl. 80.000 lidí se v Jablonci nad Nisou před válkou zabývalo výrobou rytého skla a šperků a 80 procent z nich byli sudetští Němci. Po nuceném odsunu ti, kteří zůstali v Rakousku začali zakládat první dílny v barákových táborech v Horním Rakousku a ve Štýrsku. A již v roce 1947 se podařilo shromáždit 40 dílen pod jednu velkou společnost *Gablonz Glas-und Bijouteriewarenerzeuger reg. GmbH*. Její úspěch byl tak veliký, že již v padesátých letech šlo přes 90 procent produkce na export. Jablonecký průmysl měl významný dopad na místní ekonomiku.⁴⁷

Bytová krize aneb život v táborech

Navzdory skutečnosti, že se celková populace Rakouska před válkou a po ní výrazně nezvýšila, čelilo poválečné Rakousko problému s nedostatkem ubytování. Mnoho bytů bylo během války zničeno, a dostupné bydlení nebylo rozdělováno tam, kde ho bylo nejvíce potřeba. Mnoho lidí navíc utíkalo ze sovětské zóny do těch západních, což přispívalo k přeplnění.⁴⁸ Jedním z posledních problémů, které bylo nezbytné vyřešit pro nuceně vysídlené v Rakousku poté, co byli začlenění do rakouského právního a ekonomického systému, byly uprchlické tábory. Ty vznikaly buď „divoce“, z vlastní iniciativy jednotlivých obcí a charit (např. tábor

⁴⁴ AFSC Farm Loan Program.

⁴⁵ Domov Rakousko.

⁴⁶ Radspieler *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1954*, 94.

⁴⁷ Schreuringer, *Die Situation der sudetendeutschen Flüchtlinge in Oberösterreich*, 153. Radspieler, *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1954*, 136-137.

⁴⁸ Radspieler, *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1954*, 147.

Sigmundsherberg, který fungoval už po první světové válce⁴⁹⁾ nebo na pokyn úřadů, popřípadě Spojenců (např. tábor Traiskirchen).

Již v říjnu 1945 zřídilo ministerstvo vnitra oddělení, které neslo název *Umsiedlungsstelle* (Přesídlovací úřad). Kromě péče o uprchlíky měl tento úřad rozhodovat o udělování povolení k pobytu v rámci kontroly a vybírat uprchlíky, jejichž pobyt v Rakousku je z ekonomických důvodů zájmem státu. Vysídlenci byli ubytováni ve stovkách uprchlických táborech po celé zemi, kde jim bylo poskytováno místo ke spaní, přístup ke zdravotní péči a také informace o emigraci. Obecně ale byly podmínky v táborech hrozná.

Německá vláda byla ochotná finančně pomoci, ale zároveň požadovala sdílet břemena s tou rakouskou. V roce 1950 pronesl tehdejší německý ministr pro vysídlené Hans Lukaschek následovně: „Podle našeho názoru mají Rakušané morální povinnost postarat se o ty německy mluvící osoby, které přišly ze sousedních států Rakouska hledat útočiště v rodné zemi svých otců. Federální vláda je toho názoru, že není vhodné, jak Rakousko plánuje, vystěhovat stovky tisíc etnických Němců, čímž by se značně zvýšil počet uprchlíků žijících v Západním Německu.“⁵⁰

V září 1945 totiž rozhodli Spojenci, že se Postupimská dohoda bude vztahovat i na vysídlené etnické Němce v Rakousku. A tak začala registrace, po níž byli přesídlení do shromažďovacího tábora v Melku, ze kterého měli být vysídlenci dále přesunuti do Německa.⁵¹ Osoby, které se dobrovolně nezaregistrovaly mohly čelit trestu. Za sestavování seznamů byly odpovědné obecní úřady. Tábor Melk byl zřízen na území bývalého koncentračního tábora Melk. Niklas Perzi ve své studii píše, že k dispozici bylo asi 5.000 postelových rámu, vodovodní potrubí, které potřebovalo opravit a kuchyň. Ministerstvo vnitra dokonce i rozkázalo, aby byla zajištěná lepší kanalizace a zásobování vody, ale jak konstatuje Perzi, okresní úřad sarkasticky odpověděl, že nemůže kanalizovat a ani vyrábět více vody, než kolik

⁴⁹ Paul Horntrich, „Kriegsgefangenenlager: Ein Lager als größte Stadt des Waldviertles.“ *NÖN*. (naposledy upravené 17. 2. 2023) <https://www.noen.at/horn/sigmundsherberg-kriegsgefangenenlager-ein-lager-als-groesste-stadt-des-waldviertels-sigmundsherberg-sigmundsherberger-kriegsgefangenenlager-rudolf-koch-print-354723933> (staženo 5. dubna 2024).

⁵⁰ „Weg aus Österreich oder ‚Raus aus den Lagern‘“, Donauschwäbische Arbeitsgemeinschaft in Österreich. <https://www.donauschwaben.at/weg%20aus%20oesterreich%20oder%20raus%20aus%20den%20lagern.html> (staženo 5. dubna 2024).

⁵¹ „Lösung: Repatriierung von Teilen der Volksdeutschen aus Österreich“, Donauschwäbische Arbeitsgemeinschaft in Österreich. <https://www.donauschwaben.at/loesung%20repatriierung%20von%20teilen%20der%20volksdeutschen%20aus%20oesterreich.html> (staženo 5. dubna 2024).

je v Melku k dispozici.⁵²

Ještě v roce 1964 uváděla zpráva rakouského ministerstva vnitra, že existuje na 300 různých uprchlických táborů. Životní podmínky byly v každém táboru rozdílné, všude však byl nedostatek soukromí. Nebylo nic zvláštního, že v jednom pokoji žilo až patnáct osob. Snažili se oddělit nezadané muže a ženy od ženatých rodin, ale ne vždy se to podařilo. Franziska Maria Lamp ve své studii cituje: „Tento tábor [Kapfenberg] je obrovsky přeplněn. Někde žije i patnáct osob v jednom pokoji. V častých případech žijí nezadaní muži nebo ženy v místnosti se sedmi nebo osmi ženatými páry.“ V dalších odstavcích také cituje inspektora táborů pro vysídlené osoby v Rakousku: „Najdete tam všelijaké podivné lidi, kteří žijí ve stejné místnosti. Je tam akutní přeplnění a úplné ignorování pohlaví. A z pohledu na tuto obrovskou až děsivou špínu se mi udělalo zle až do konce mojí inspekce.“⁵³

Samozřejmě ne všichni byli ubytováni v táborech. Mnozí žili v bytech soukromníků nebo na farmách. Jako to bylo například u sudetských Němců v Dolním Rakousku. Platilo, že čím blíže byly původní, předválečné domovy od nového útočiště, tím silnější měli vysídlení kontakty s rakouskými příhraničními obyvateli. Sudetští Němci z Brna nebo Jihlavy měli větší pravděpodobnost, že skončí v uprchlických táborech, a to zejména ve Vídni. Jak však píše Niklas Perzi ve své studii, ve vídeňských uprchlických táborech panovaly katastrofální podmínky, co se týče hygieny a zásobování – jak potravin, tak vody. A s vypuknutím tyfu přišlo ještě větší omezení potravinového zásobování, protože se místní obyvatelé začali táborům vyhýbat. Zároveň obyvatelé táborů nebyli nuceni díky epidemii pracovat, což budilo dojem lenosti a záměrné nečinnosti.⁵⁴

Perzi ve studii také cituje zprávu lékařského úředníka z města Horn: „Možnosti bydlení jsou naprosto nedostatečné, kvůli nedostatku nábytku leží obyvatelé táborů na podlaze mezi slámou a špínou. Není tu ani sporák. Tyto podmínky velmi negativně ovlivňují zdravotní stav obyvatel táborů. Je třeba počítat s nárůstem infekčních nemocí, přičemž není vyloučeno, že se přenesou i na obyvatelstvo v okolí.“⁵⁵

Jedním z dalších ubytovacích východisek byly takzvané *Barackenlager* (barákové

⁵² Niklas Perzi, „Aufnahme und Ablehnung: Die Sudetendeutschen in (Nieder-)Österreich 1945/46“. <https://doi.org/10.7160/KS.2022.180105> (staženo 6. března 2024).

⁵³ Franziska Maria Lamp. „Making Single Mothers Matter: Reflections on the Vulnerability and Agency of Displaced Persons in Postwar Occupied Austria and Beyond“. *The International Migration Review*. <https://doi.org/10.1177/01979183231218972> (staženo 7. března 2024).

⁵⁴ Perzi, „Aufnahme und Ablehnung: Die Sudetendeutschen in (Nieder-)Österreich 1945/46“.

⁵⁵ Ibid.

tábory). Jednalo se o komplex ubytovacích zařízení – „baráků“, z nichž většina z nich byla postavena již v roce 1939 Říšskou pracovní radou a životnost neměly mít větší než deset let. Baráky byly celé ze dřeva, stěny navíc potažené lepenkou, stejně jako střechy. Podlaha se kvůli vlhkosti rozpadala, což způsobovalo nejen nerovnosti ale také deformaci okenních a dveřních rámců, a tak se špatně dovíraly i dveře. Baráky měly standardně rozměry 20 m x 8 m nebo 40 m x 8 m, na takovém prostoru žilo v prvních poválečných letech pět a někdy i více rodin. Například v Linzi v květnu 1945 žilo v takovýchto „barácích“ více než 30.000 lidí a v celém Horním Rakousku dokonce 100.000 lidí.⁵⁶

Ze studie Radspielera z roku 1954 je možné konstatovat, že ještě v říjnu 1953 v těchto komplexech žilo zhruba 45.000 etnických Němců. Obyvatelé baráků popisovali život v táboře za primitivní a deprimující. Žítí tam bylo snesitelné v nouzovém období, ale mnoho z těchto lidí pak podle Radspielera cítilo malou naději, že se z tohoto prostředí dostane. Typickým znakem života v barácích byl nedostatek nejzákladnějších věcí – chybělo dokonce i oblečení. Lidé trpěli kvůli špatné izolaci zimou a ani tady nepanovaly ty nejlepší hygienické podmínky. A kvůli celkové vlhkosti byly místnosti prolezlé štěnicemi a hmyzem.⁵⁷

Clifford Maser popsal život v táboře následovně: „Čtenář by se měl okamžitě zastavit, použít svou představitivost a rozum, aby si sám vykreslil obraz napětí a jeho důsledků pro lidi, kteří žijí nahuštěni ve čtyřech, šesti nebo osmi v jedné místnosti jen se závěsy nebo tenkými papírovými přepážkami mezi nimi a sousedy. Pláč dětí, výčitky rodičů, hovory, kašel, kýchání, naříkání, chrápání – každý z těchto zvuků se stává nepřekonatelným břemenem. Nedostatek soukromí, nemožnost otce a matky být sami, marný pokus o uchování alespoň trochu sexuálního soukromí, neschopnost vést rozhovory, odpovědět na vnitřní potřeby, strach z nepochopení, hádky, donášení, klepy a pomluvy jsou demoralizující a končí buď zhnusením, nebo drzostí. Ti lidé jsou nuceni se uzavřít do sebe samých.“

Rodiny mohly být v rámci tábora přesouvány z jedné budovy do druhé. Všechno záleželo na plánu správců tábora. Některá nařízení vedoucích se navíc vůbec neohlížela na pohodlí a životy ubytovaných. Pokud se odstěhovalo z jedné barákové budovy moc lidí, mohla být celá budova zavřená a zbývající rodiny jednoduše přeřadili. A pokud se někdo rozhodl

⁵⁶ „Flüchtlings – und Barackenland“. Forum OÖ Geschichte.
<https://www.ooegeschichte.at/archiv/epochen/1945-2005/befreiung-und-kriegsende/nach-dem-krieg/fluechtlings-und-barackenland> (staženo 5. dubna 2024).

⁵⁷ Radspieler, *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1954*, 148.

opustit tábor, s největší pravděpodobností ho nepustili zpět. Což vedlo mnoho ubytovaných k váhání, zda udělat nebo neudělat ten riskantní krok a přestěhovat se. Kromě toho všeho rostla vzhledem k všeobecné nouzi v táborech i kriminalita.⁵⁸

Nezadaní obyvatelé těchto komplexů platili za ubytování maximálně dvacet šilinků měsíčně. Pokud šlo o rodinu, platila maximálně osmnáct šilinků s tím, že čím větší rodina, tím více se cena zmenšovala. Celkové výdaje totiž nesměly překročit dvě třetiny celkového měsíčního příjmu. V pozdějších letech začaly vznikat malé obytné jednotky, ve kterých se nemusely mačkat desítky lidí a umožňovaly alespoň trošku soukromí.

Postupně začaly v barákových komplexech vznikat i kulturní a sportovní akce. Zakládaly se fotbalové kluby nebo divadelní skupiny a pravidelně se pořádaly taneční akce a večerní zábavy, které vysídlelcům pomáhaly uniknout z reality. Ve Štýrsku pořádali i divadelní hry pro děti a promítání filmů.

Tábory fungovaly podobně jako jednotlivé obce. Existoval tam sídlištní výbor, vedoucí tábora a kontrolní orgán. Platily tam práva a povinnosti, které byly kontrolované přísnými předpisy. Tábory byly strukturovány vojensky, to znamená, že každý dům měl svůj účel – jeden sloužil jako centrální správa, další jako hygienické zařízení, objevovalo se i pár řemeslných a obchodních zařízení. Postupem času se v komplexech stavěly i kostely, školky, školy nebo například lékařské stanice.

Oddělení U12⁵⁹ v roce 1952 zaznamenalo na území Rakouska stále 150 soukromých a 89 federálních táborů pro uprchlíky. Ministerstvo vnitra již kriticky usoudilo, že etničtí Němci žijící v těchto táborech jsou vystavováni nevhodným podmínkám a jsou nuceni vést velmi skromný život. V roce 1958 bylo na rakouském území stále 51 federálních táborů, ve kterých žilo zhruba 19.500 osob, a tak Sdružení pro podporu bytové a osidlovací výstavby pro vysídlelce a uprchlíky udělilo innsbrucké společnosti Frieden zakázku na vypracování šestiletého plánu na postupné rozpouštění táborů. Program zahrnoval zhruba 21.500 osob – z toho bylo 6.000 osob s právem na UNREF⁶⁰, 10.000 naturalizovaných uprchlíků a 3.500 etnických Němců. Realizace tohoto programu probíhala s pomocí několika dalších společností a financování vyšlo přibližně na 400 milionů šilinků. Ty byly zajištěny z prostředků ze strany

⁵⁸ Ibid., 171-172.

⁵⁹ Oddělení U12, pod ministerstvem vnitra, bylo zodpovědné za organizaci záležitostí, které se týkaly uprchlíků. Písmeno U znamenalo *Umsiedlung*, což je v překladu do češtiny přesídlení. Ibid.

⁶⁰ „United Nations Refugee Fund“, The UN Refugee Agency, <https://www.unhcr.org/publications/background-executive-committee> (staženo 12. dubna 2024).

všeobecné rakouské podpory bytové výstavby, rakouského ministerstva vnitra, UNHCR a vlastních prostředků.⁶¹

I náboženské organizace podporovaly výstavbu nových domů pro uprchlíky. Tvořily se i uprchlická stavební družstva podporovaná právě náboženskými nebo nezávislými organizacemi. S finanční pomocí pomáhala i rakouská vláda, která poskytovala úvěry nebo například mezinárodní organizace jako Světový luterský svaz (*Lutheran World Federation*), nebo Nadace Ford (*Ford Foundation*). Z vlastní iniciativy postavili lidé od konce války do roku 1953 zhruba 500 obytných jednotek.⁶²

Otázka barákových táborů se zejména při každoročních rozpočtových jednáních v parlamentu dostávala opakovaně do popředí. V září 1958 probíhaly na ministerstvu vnitra diskuse o tom, jak by mohla být opuštěna táborová ubytování. Ministerstvo nakonec oznámilo, že v roce 1959 by se mělo postavit 400 bytů pro osoby, které opustily tábory a získaly občanství. Během jednání s vídeňskou radnicí se také podařilo dosáhnout toho, že část obyvatel táborů dostala k dispozici bydlení v městských bytech.⁶³

Sociální postavení v rakouské společnosti

Sociální status etnických Němců v Rakousku byl komplikovaný a proměnlivý. Hlavně v bezprostřední poválečné době ovlivňovala jejich přijetí do společnosti negativní rétorika o nuceně vysídlených. Komunistická strana Rakouska (*Kommunistische Partei Österreichs – KPÖ*) byla tou hlavní, která je velmi hlasitě kritizovala. V květnu 1946 je Ernst Fischer ve své řeči v parlamentu nazval „nejvýše nežádoucími cizinci“. Zejména to byla KPÖ, kdo o vysídlených šířila zvěsti o tom, že to jsou bývalí nacisté, lenoši a kriminálníci. V květnu 1946 se o vysídlených Ernst Fischer (KPÖ) na zasedání rakouského parlamentu vyjadřoval následovně: „Může vzniknout tragická situace, když více než 300.000 lidí, zbavených existence, z nichž většina jsou fašisté, zůstává v Rakousku. Lidé, kteří celou dobu nepracovali, kteří se věnují pašeráctví a ozbrojeným přepadením a částečně mají v rukou zbraně. Nevěřím, že jsme schopni tyto prvky asimilovat.“⁶⁴

⁶¹ Sabine Pitscheider. „Flüchtlingslager“ in *Kematen in Tirol in der NS-Zeit. Vom Bauerndorf zur Industriegemeinde*, 202–213.

https://www.erinnern.at/media/55c6dcf2713743594c250e6dde596b98/202_pdfsam_Das%20FluchtlingslagerKematen%20NS-Zeit%20letzt.pdf/view (staženo 17. dubna 2024).

⁶² Radspieler, *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1954*, 149.

⁶³ Machunze, *Vom Rechlosen zum Gleichberechtigten, Band I.*, 14.

⁶⁴ *Ibid.*, 31.

A tak bez snahy politiků vytvořit pochopení pro situaci vysídlených byli místní prakticky odsouzení k nepřátelství vůči skupině cizinců, se kterou museli sdílet vzácné potraviny a bydlení. Slovní obtěžování bylo běžné a vysídlení byli často diskriminováni na místech, kde se rozdělávaly potraviny a někdy dokonce nuceni opustit města. Byly to organizace vyhnanců a ne vláda, které začaly v padesátých letech přebírat úkol k pochopení ze strany Rakušanů. Dunajští Švábové uspořádali v roce 1950 první „Den dunajských Švábů,“ kde se snažili představit svou kulturu a tradice a vysvětlit proces nuceného vysídlení. Postupně se začala přidávat i větší města, která organizovala výstavy se stejnými agendami. Podporu nakonec projevila i rakouská vláda tím, že na akce vysídlelců začala posílat vysoce postavené politiky, jako byl například kancléř Leopold Figl.⁶⁵

Vyčerpanost poválečné rakouské ekonomiky a společnosti se odrazila i v případě etnických Němců, kteří čelili obrovské diskriminaci. Potýkali se s omezením mobility, potížím při hledání práce a ubytování a neměli právo ani na sociální dávky. Některá nařízení rakouské vlády jim dokonce vědomě škodila při hledání práce. Kvůli těmto podmínkám se mnozí z vysídlelců obraceli ke kriminalitě. Bez povolení poráželi dobytek a dopouštěli se pytláctví, někteří pracovali nelegálně. Odbory se však na začátku padesátých let obrátily k podpoře integrace etnických Němců, a to zejména do průmyslového sektoru. Až v roce 1952 se etnickým Němcům dostala stejná práva na pracovním trhu jako Rakušanům. Mnoho etnických Němců bydlelo buď v uprchlických nebo barákových táborech. Jen málokomu se podařilo mít vlastní ubytování. Pokud někdo bydlel v soukromém domě/bytě, bylo, ze studie Perziho, pravděpodobné, že před vysídlením bydlel blízko hranic a měl následně v novém domovu už navázané sociální kontakty. Tábory, ve kterých byli vysídlení ubytováni byly řízené jak úřady, tak charitami a byly strukturované podobně jako obce. Němci v táborech však museli čelit nedostatku soukromí, hygienickým problémům a kriminalitě. Postupně však probíhaly snahy o rozpouštění táborů a integraci vysídlelců do běžného bydlení. Ale dlouhé období sociálního vyloučení a právní diskriminace znesnadňovalo vysídlelcům vybudovat si nový domov v Rakousku a bránilo jejich sociální integraci. I přes to, že postupně získávali státní občanství, cítili se být stále oddělení od Rakušanů.⁶⁶

⁶⁵ Sophie-Charlotte Schippmann, „Höchst unerwünschte Ausländer‘: The fate of ethnic German expellees in post-war Austria“, *University of St. Andrews*, 2017. <https://www.cecol.com/search/article-detail?id=108432> (staženo 10. března 2024).

⁶⁶ Ibid.

4. Závěr

Rakousko se po pádu nacistického Německa stalo hostitelskou zemí pro přibližně 300.000 nuceně vysídlených lidí, o jejichž osudu se rozhodlo na Postupimské konferenci v roce 1945. Rakousko se však začalo identifikovat jako první oběť nacistického Německa, což zbavilo vládu právních a finančních závazků vůči nuceně vysídleným etnickým Němcům. Rakousko nemělo žádnou povinnost vysídlence nijak sociálně zabezpečit, ani je naturalizovat. Země byla navíc až do roku 1955 okupovaná Spojenci, takže není možné jednoznačně a plošně popsat integrační metody a principy.

Jedním z cílů mé bakalářské práce bylo popsat proces směrem k právní rovnosti etnických Němců s rakouskými občany, který byl pomalý a zdlouhavý. Dohody o sociálním pojištění z roku 1951 a důchodu z roku 1952 posloužily jako základ ke zlepšení sociálních a ekonomických podmínek v životech etnických Němců. Co se právních aspektů integrace týče, významnou úlohu hrála pro vysídlence bezstátnost – jak *de jure*, tak *de facto*. V těchto kategoriích měly osoby bez státní příslušnosti pouze nejzákladnější práva stanovená mezinárodními organizacemi, což komplikovalo situaci pro etnické Němce, kteří do těchto výhod nebyli zapojeni. Navíc pokud osoba patřila pod *de facto* bezstátnost, neměla možnost si o občanství ani zažádat, protože rakouský zákon stanovoval, že občanství bude povoleno jen za podmínky, že byl žadatel propuštěn ze svého předchozího občanství.

Důležitou roli hrály pro etnické Němce i mezinárodní organizace. Ale jak Správa Spojených národů pro pomoc a obnovu, tak Mezinárodní organizace pro uprchlíky je nezapojovaly pod svou ochranu. Etničtí Němci tak neměli prvních šest let po válce zajištěné mezinárodní právo na útočiště ani politickou ochranu. Situace se změnila až s příchodem Úřadu Vysokého komisaře Organizace spojených národů v roce 1951, která do svého předmětu zájmu zahrнула i etnické Němce. Až s touto změnou se pod ochranu Organizace dostalo přibližně 180.000 etnických Němců bez státnosti – což je více než polovina etnických Němců, kteří v tu dobu v Rakousku žili. Největší milník však nastal v roce 1955, kdy Rakousko ratifikovalo Ženevskou úmluvu o uprchlících a zavázalo se k ochraně a integraci uprchlíků.

V rámci procesu naturalizace lze dle statistik pozorovat rozdíly mezi jednotlivými skupinami navzdory společnému označení „etnických Němců.“ Důležitý byl pro tyto rozdíly hlavně zákon o vyjasnění státní příslušnosti (*Staatsangehörigkeitsbereinigungsgesetz*), který platil pro všechny etnické Němce původně ze Sudet, Klajpedy, Gdaňska, bývalého Protektorátu

Čechy a Morava a Horního Slezska. Všichni, kteří pod tento zákon spadali, získali automaticky německé občanství. Dalším důvodem pro rozdíly v naturalizaci byl jazyk – sudetští Němci měli lepší znalost němčiny než například dunajští Švábové. Definitivním vyřešením otázky státní příslušnosti se stal zákon o volbě (*Optionsgesetz*) z roku 1954. Občanství se dalo získat prostřednictvím prohlášení o loajalitě vůči státu.

Další z cílů bylo popsat jakým způsobem byli etničtí Němci integrováni do socioekonomické sféry. Tam čelili velké diskriminaci, byla jim omezená mobilita, a i přes nedostatek pracovní síly měli potíže při hledání práce. Některá opatření jim znemožňovala odchod z venkova a byli nuceni pracovat v sektorech, o které nebyl zájem ze strany původních Rakušanů – jednalo se zejména o zemědělství a stavebnictví. To vedlo některé z etnických Němců ke kriminalitě. Bez povolení poráželi dobytek, pytláčili a nelegálně pracovali. Rakouské odbory se až na začátku padesátých let postavily na stranu etnických Němců a začaly podporovat jejich ekonomickou integraci, a to zejména do průmyslového sektoru. A až v roce 1952 získali stejná pracovní práva jako místní.

Velkým problémem byla také otázka bydlení, kdy většina musela bydlet v uprchlických nebo barákových táborech, kde byly nevyhovující životní podmínky. Nedostatek hygieny v nich navíc zapříčinil, že se objevila epidemie tyfu s čímž přišlo i omezení potravinového zásobování, protože se místní začali táborům vyhýbat. V táborech byl také nedostatek soukromí, v jednom pokoji žilo klidně i patnáct osob. Samozřejmě ne všichni etničtí Němci žili v táborech. Někteří z nich, hlavně ti původně z pohraničí – a to zejména sudetští Němci, žili v soukromých ubytováních. Bylo to díky již před odsunem navázaným sociálním vazbám. Postupně však probíhaly snahy ze strany vlády a charit o postupné opuštění táborů a přesunutí vysídlených do běžného ubytování.

I sociální status etnických Němců v rámci rakouské společnosti byl komplikovaný a proměnlivý. Velký dopad na něj měla rétorika některých politiků, zejména z KPÖ. Rakousko nemělo v prvních letech snahu vytvořit pochopení pro situaci nuceně vysídlených. Až s postupnou emancipací jich samotných a vytvářením organizací vysídlelců se začala situace lepší.

Summary

After the end of World War II Austria began to identify itself as the first victim of Nazi Germany, relieving the government of legal and financial obligations towards ethnically German expellees. Austria had no obligation to socially support or naturalize the expellees. Moreover, the country remained occupied by the Allies until 1955, making it impossible to describe integration methods and principles unequivocally and broadly.

One of the aims of my bachelor's thesis was to describe the process toward legal equality of ethnic Germans with Austrian citizens, which was slow and protracted. Agreements on social insurance in 1951 and pensions in 1952 served as the basis for improving the social and economic conditions in the lives of ethnic Germans. Regarding the legal aspects of integration, statelessness played a significant role for expellees, both *de jure* and *de facto*. Individuals without citizenship had only the most basic rights established by international organizations, complicating the situation for ethnic Germans who were not included in these benefits. Additionally, if a person fell under *de facto* statelessness, they had no opportunity to apply for citizenship because Austrian law stipulated that citizenship would only be granted if the applicant was released from their previous citizenship.

International organizations also played a significant role for ethnic Germans. However, neither the United Nations Relief and Rehabilitation Administration nor the International Refugee Organization included them under their protection. Ethnic Germans did not have international legal rights to asylum or protection for the first six years after the war. The situation changed only with the arrival of the United Nations High Commissioner for Refugees in 1951, which included ethnic Germans in its scope of interest. With this change, approximately 180.000 stateless ethnic Germans, more than half of the ethnic Germans living in Austria at that time, came under the protection of the organization. The most significant milestone occurred in 1955 when Austria ratified the Geneva Convention relating to the Status of Refugees, committing to the protection and integration of refugees.

Regarding the naturalization process, statistical differences can be observed among different groups despite their common designation as „ethnic Germans“. The State Citizenship Clarification Act, which applied to all ethnic Germans originally from the Sudetenland, Memel, Gdańsk, the former Protectorate of Bohemia and Moravia, and Upper Silesia, was crucial for these differences. All individuals falling under this law automatically obtained German

citizenship. Another reason for differences in naturalization was language—Sudeten Germans had better knowledge of German than, for example, Danube Swabians. The definitive solution to the question of citizenship came with the Options Act of 1954. Citizenship could be acquired through a declaration of loyalty to the state.

Another goal was to describe how ethnic Germans were integrated into the socio-economic sphere. They faced significant discrimination and limited mobility, and, despite the labor shortage, encountered difficulties in finding work. Some measures prevented them from leaving rural areas, and they were forced to work in sectors that were not in demand by Austrians — primarily agriculture and construction. This led some ethnic Germans to resort to crime, such as illegal cattle slaughtering, poaching, and working illegally. Austrian labor unions only sided with ethnic Germans at the beginning of the fifties and began supporting their economic integration, especially into the industrial sector. Only in 1952 did they obtain the same labor rights as locals.

Housing was also a significant issue, with most living in refugee camps or barrack settlements where living conditions were unsatisfactory. The lack of hygiene caused outbreaks of typhoid, leading to restrictions on food supplies as locals began to avoid the camps. Privacy was also scarce in the camps, with up to fifteen people living in one room. Of course, not all ethnic Germans lived in camps. Some, especially those originally from border regions, particularly Sudeten Germans, lived in private accommodations due to social ties established before expulsion. However, efforts were made by the government and charities to gradually vacate the camps and relocate the expellees to regular housing.

The social status of ethnic Germans within Austrian society was complicated and variable. The rhetoric of certain politicians, particularly from the Communist Party of Austria, had a significant impact. In the initial years, Austria did not strive to create an understanding of the situation of expellees. Only with their gradual emancipation and the establishment of expellee organizations did the situation begin to improve.

Seznam použité literatury

Knihy

- Bruckmüller, Ernst. *Wiederaufbau in Österreich 1945-1955: Rekonstruktion oder Neubeginn?* Wien: Verlag für Geschichte und Politik, 2006.
- Emler, David. *Studie k integraci přistěhovalců do německé společnosti*. Praha: Univerzita Karlova, 2020.
- Eva Hahnová, Hanns Henning Hahn. *Legends, myths and history: the concept of displacement in German memory*. Praha: Academia, 2023.
- Koakisl Petr, Kreisslová Sandra, Štolfová Andrea, Zychová Jana, Fajfrlíková Pavla. *Po stopách Němců ve východní Evropě: Česká republika, Slovensko, Maďarsko, Polsko, Rumunsko, bývalá Jugoslávie a Ukrajina*. Praha: Nostalgie, 2015.
- Machunze, Erwin. *Vom Rechtlosen zum Gleichberechtigten. Die Flüchtlings- und Vertriebenenfrage in Wiener Parlament. Bd. I. Die V. Gesetzgebungsperiode (1945-1949)*. Salzburg, 1974.
- Machunze, Erwin. *Vom Rechtlosen zum Gleichberechtigten. Die Flüchtlings- und Vertriebenenfrage in Wiener Parlament. Bd. III. Die VII. Gesetzgebungsperiode (1953-1956)*. Salzburg, 1977.
- Radspieler, Tony. *The ethnic German refugee in Austria 1945 to 1955*. Springer Science, Business Media.
- Schreuringer, Brunhilde. „Die Situation der sudetendeutschen Flüchtlinge in Oberösterreich.“ In *Nationale Frage und Vertreibung der Deutschen in der Tschechoslowakei*. Oberösterreichisches Landesarchiv, 2000.
- Wolff, Stefan. *German Minorities in Europe: Ethnic Identity and Cultural Belonging*. New York: Oxford, 2000.

Studie v odborných časopisech a sbornících

- Fassmann Heinz, Munz Rainer. „European East-West Migration, 1945-1992“ *The International Migration Review*, 1994. <https://doi.org/10.2307/2546819>. (staženo 3. dubna 2024).
- Huhn, Sebastian. „'Plausible Enough': The IRO and the Negotiation of Refugee Status After the Second World War.“ *Journal of Contemporary History*, (2023), <https://doi.org/10.1177/00220094231167338> (staženo 15. dubna 2024).
- Lamp, Franziska Maria. „Making Single Mothers Matter: Reflections on the Vulnerability and Agency of Displaced Persons in Postwar Occupied Austria and Beyond.“ *The International migration review*, (2024), <https://doi.org/10.1177/01979183231218972>. (staženo 7. března 2024).
- Panagiotidis Jannis, „Not the Concern of the Organizations?“ The IRO and the Overseas Resettlement of Ethnic Germans from Eastern Europe after World War II. *Leibniz Institute for the Social Sciences*, (2020) <https://www.jstor.org/stable/26956097> (staženo 5. března 2024).
- Perzi, Niklas. „Aufnahme und Ablehnung: Die Sudetendeutschen in (Nieder-)Österreich 1945/46.“ <https://doi.org/10.7160/KS.2022.180105>(staženo 6. března 2024).
- Zahra, Tara. „Prisoners of the Postwar: Expellees, Displaced Persons, and Jews in Austria after World War II.“ *Austrian History Yearbook*, (2010), <https://doi.org/10.1017/S0067237809990142> (staženo 15. března 2024).

Internetové zdroje

- Beciragic, Yasmina, and Gregor. „50 Jahre Flüchtlingskonvention.“ Öffentliche Sicherheit 2005: 6. https://www.bmi.gv.at/magazinfiles/2005/09_10/files/gfk.pdf (staženo 1. dubna 2024).
- Donauschwäbische Arbeitsgemeinschaft in Österreich. „Weg aus Österreich oder 'Raus aus den Lagern'". <https://www.donauschwaben.at/weg%20aus%20oesterreich%20oder%20raus%20aus%20den%20lagern.htm> (staženo 5. dubna 2024).
- Donauschwäbische Arbeitsgemeinschaft in Österreich. „Lösung: Repatriierung von Teilen

der Volksdeutschen aus Österreich".

<https://www.donauschwaben.at/loesung%20repatriierung%20von%20teilen%20der%20volksdeutschen%20aus%20oesterreich.html> (staženo 5. dubna 2024).

Forum OÖ Geschichte, „Flüchtlings- und Barackenland".

<https://www.ooegeschichte.at/archiv/epochen/1945-2005/befreiung-und-kriegsende/nach-dem-krieg/fluechtlings-und-barackenland> (staženo 5. dubna 2024).

Gemeiner Entschädigungsform. „Opfer des Nationalsozialismus",

<https://www.entschaedigungsfonds.org/ueber-uns> (staženo 2. dubna 2024).

Horntrich, Paul. „Kriegsgefangenenlager: Ein Lager als größte Stadt des Waldviertles", *NÖN*.

<https://www.noen.at/horn/sigmundsherberg-kriegsgefangenenlager-ein-lager-als-groesste-stadt-des-waldviertels-sigmundsherberg-sigmundsherberger-kriegsgefangenenlager-rudolf-koch-print-354723933> (staženo 5. duben 2023).

Hronová, Alice. „Protokol Postupimské konference (2. srpna 1945).“ *Moderní dějiny*.

<https://www.moderni-dejiny.cz/clanek/protokol-postupimske-konference2-srpna-1945/> (staženo 1. dubna).

Luxembourg Centre for Contemporary and Digital History, „Dean Acheson signs the Bonn Agreements",

https://www.cvce.eu/en/obj/dean_acheson_signs_the_bonn_agreements_26_may_1945-en-e270a597-3037-40ae-a86e-c92295f8e4d7.html (staženo 10. dubna 2024).

Pitscheider, Sabine. „Flüchtlinge". In *Kematen in Tirol in der NS-Zeit. Vom Bauernsdorf zur Industriegemeinde*.

https://www.erinnern.at/media/55c6dcf2713743594c250e6dde596b98/202_pdfsam_Das%20FluechtlingslagerKematen%20NS-Zeit%20letzt.pdf/view (staženo 17. dubna 2024).

Schippmann, Sophie-Charlotte. "Höchst unerwünschte Ausländer": The fate of ethnic German expellees in post-war Austria. 2017. <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=108432> (staženo 10. března 2024).

Slovník právních pojmů. „De facto, de jure."

<https://www.bcak.cz/slovník-pravnich-pojmu/de-facto-de-iure/> (staženo 10. března 2024).

United Nations Refugee Agency, „Mapping statelessness in Austria", 2017.

https://www.unhcr.org/dach/wpcontent/uploads/sites/27/2017/04/AUT_Mapping_Sta

lessness_EN.pdf (staženo 12. dubna 2024).

United Nations Refugee Fund. „Background on the Executive Committee“, 2001.

<https://www.unhcr.org/publications/background-executive-committee>(staženo 12. dubna 2024)

United Nations Treaty Collection, „Constitution of the International Refugee Organization“.

New York. 1946. https://treaties.un.org/doc/Treaties/1948/08/19480820%200701%20AM/Ch_V_1p.pdf. (staženo 15. dubna 2024).

Úmluva o uprchlících. UNHCR Česká republika. 2016, <https://www.unhcr.org/cz/224>

czzakladni-informaceumluvyumluva-o-uprehlicich-html.html (staženo 1. dubna 2024).